

HÜRRİYET KAVRAMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Evaluation on The Concept of Freedom

Dr. Cengiz ÇUHADAR

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

e-posta: ccuhadar@yahoo.com

Özet: Çalışmamızın ana konusunu oluşturan hürriyet problemi, felsefe sahasındaki temel meselelerden biridir. Geçmişten günümüze birçok düşünür bu konu üzerine açıklamalarda bulunarak, meselenin anlaşılması için çaba sarf etmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması için hürriyet kavramının tanımlarına ve bazı düşünürlerin hürriyet ile ilgili görüşlerine de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hürriyet, Anarşizm, Aristoteles, Necati Öner, S. Mill, Hobbes, Proudhon, Bakunin, Kropotkin, Marx

Abstract: The freedom problem which forms main thema of our study is also a basic subject of philosophy. From ancient days to now, many philosopher by thinking on this subject try to explain this problem. The subject; some pages reserved for definitions of freedom concept and some of The philosophers ideas on freedom.

Key Words: Freedom, Aristoteles, Necati Öner, S. Mill, Hobbes, Anarchism, Proudhon, Bakunin, Kropotkin, Marx

İnsanın, hürriyet sorunuyla ilgili araştırmasının tarihine bakıldığında ortaya çıkan düşüncelerin insanlık tarihi kadar eski olduğu görülmektedir. İnsan, dış tesirlerin geleceğini belirlemek hususunda bir etkisinin olup olmadığı veya “kendi kaderini tayin hususunda serbest olup olmadığı”¹ sorusuna cevap aramıştır. Bu nedenle fikir dünyasının, ana problemlerinden

¹ Adnan Güriz, “İrade Hürriyeti”, *A.Ü.H.F.D.*, C.XXII-XXIII, 1965-1966, Sayı.1-4, Ankara, 1967, s. 635.

biri olan hürriyet meselesi bütün tabii ve manevi bilgilerin, felsefe sistemlerinin, din, ahlak, psikoloji, hukuk vs. gibi muhtelif disiplinlerin ya doğrudan doğruya yahut dolayısıyla konusu olmuştur. Hürriyet kelimesi her mücerret tabir gibi kullanıldığı sahaya, kullanılan tandansa, tarihi tekamül ile fikri durum icaplarına göre renk ve mana değiştirmektedir.² Bunun için bilimlere, devletlere, kişilere, pratik uygulamalara göre çeşitli tanımlardan bahsedilmektedir. Bütün yapılan çalışmalara rağmen açıkça görülmektedir ki bu “uğurda yapılan bütün çabalara ve kitaplıklar dolusu ciltlere rağmen, sonunda aklın ve tecrübenin süzgecinden geçerek billurlaşmış üzerinde anlaşmaya varılmış bir hürriyet kavramı ortaya çıkmış değildir.”³ Bugün de bu soru aynı merakla sorulmaya devam edilmektedir. Abraham Lincoln’un “dünya hiçbir zaman hürriyet kelimesinin iyi bir tarifine kavuşmamıştır”⁴ sözünün bugün de gerçekliğinden ve tazeliğinden hiçbir şey kaybetmediği rahatlıkla söylenebilir. Kavrama verilen cevaplar da bu çeşitliliği biraz daha arttırarak çoğaltmaktadır.

Felsefi açıdan ele alındığında diğer birçok kavram gibi bu kavramın da çeşitli problemleri içinde taşıdığı, kesin ve mutlak bir tanımının verilmek istendiğinde de sayısız güçlüklerle karşılaşıldığı görülmektedir. Bu nedenle düşünce tarihi boyunca hemen hemen bütün düşünürler hürriyet kavramını ele almışlar, en önemli sorunlardan biri olarak enine boyuna tartışmışlar, çeşitli ve değişik anlamlar vermişlerdir. Montesquieu(1685-1755)’nin “özgürlük kelimesi kadar çeşitli anlam verilmiş, onun kadar insan kafasını çeşitli şekillerde yormuş başka bir kelime yoktur”⁵ sözü hürriyet kavramına verilen anlam çeşitliliği ile ilgili çok haklı bir tespiti ifade etmektedir. Rousseau(1712-1778) da “özgürlük her ülkede yetişen bir meyve olmadığından her ulus onu elini uzatıp kolayca elde edemez”⁶ diyerek özgürlüğün elde edilmesinin de çok kolay olmadığına işaret etmektedir. Değişik toplumlardaki hürriyet anlayışının uygulamalarına baktığımızda da (Stalin, Mao, Hitler vs.) bu farklılıklar açıkça görülmektedir.

Hürriyet denilince akla gelebilecek problemleri ‘hürriyet nedir?’ sorusu içinde toplamak mümkündür. Bu sorunun ise öncelikle insan davranışlarının, insan-Tanrı ilişkisi, insanın toplumla, toplumun bireyle bağıntısının dikkate alınmasını gerektireceği açıktır. Buradaki problem, insan davranışlarının kısıtlamasının söz konusu olup olmadığı, varsa bu kısıtlamanın nerede başlayıp nerede bittiği veya bitebileceği ve benzeri konuların tartışılmasını gerektirecektir.⁷ Hürriyet nedir? Sorusuna verilen

² Yavuz Abadan, “Hürriyet Problemi”, *İ.Ü. H. F. D.*, Kenan Basım ve Klişe Evi, C.VI, Sayı: 2-3, İstanbul, 1940, s. 502-503.

³ Münci Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, Ankara Ü. Hukuk Fak. Yay., Ankara, 1981, s. 3.

⁴ A.g.e., s. 4.

⁵ Montesquieu, *Kanunların Ruhu I*, Çev. Fehmi Baldaş, Toplumsal Dönüşüm Yay., 2. Baskı, İstanbul, 1998, s. 231.

⁶ J. J. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. Alpagut Erenulu, Emel Matb., Ankara, 1996, s. 131.

⁷ Şafak Ural, “Hangi Hürriyet”, *Felsefe Dünyası*, Sayı: 12, Ankara, Temmuz 1994, s. 36.

cevapların çok olmasının nedeni hürriyetin tek yönlü değil, çok yönlü bir kavram olmasından kaynaklanmaktadır. Bu “hürriyet nedir? problemi ‘insan hür müdür?’ şeklinde bir soru açısından da ele alınabilir. Bu durumda hürriyetin açıklanması ve tanımı için insanın ne zaman ne şekilde, hangi şartlarda hür olabileceğinin ve benzeri soruların cevaplandırılması gerekecektir. Eğer bu gibi sorular daha kuşatıcı bir bakışla ele alınmak istenirse, “mutlak hürriyet var mıdır?” şeklindeki bir soru çıkış noktası olarak kabul edilebilir. Çünkü eğer mutlak bir hürriyet yoksa, insan hürriyetini de ancak kısıtlı bir çerçevede düşünmek gerekecek ve dolayısıyla hürriyetin ne olduğu bu çerçeve içinde tanımlanmaya çalışılacaktır. Tersi bir durumda, sınırsız bir hürriyetin tanımlanması, açıklanmasının yapılması ve geçerli olduğu alan veya alanların belirlenmesi gerekecektir.”⁸ Kapani’ye göre hürriyet sanki ışığa tutulmuş, ışığı renklere bölen bir prizmadır ve herkes ona bakarak kendi açısından gördüğü rengi veya renkleri tasvir eder.⁹ Hürriyetin değişik tanımları açıklandıkça bu anlam çeşitliliği daha açık bir şekilde anlaşılacaktır.

Klasik sözlüklerde genellikle hürriyet kelimesi hem “soylu olmak” anlamında mastar, hem de “azat edilmek, bağımsızlığına kavuşmak” manasındaki “harar” mastarından isim olarak gösterilir; hür kelimesinin ise “köle olmayan, şerefli, soylu, her şeyin en iyisi”¹⁰ gibi anlamlarına işaret edilmektedir. Başka bir tanımda ise “hür; esir olmayan, karışanı görüşeni olmayan, serbest; hürriyet ise; hürlük, serbestlik, azatlık”¹¹ anlamına gelmektedir. Buna göre hürriyet, “köle olmamak” manasını ifade etmektedir.

Hürriyet kelimesi ilk duyulduğu anda bir sınırlamanın olmaması veya bir zorlamanın olmaması şeklinde de anlaşılmaktadır. Yapılan bazı tanımlarda hürriyet; “serbest olma, bir şeye bağlı olmama, etki almama, seçme gücü ve imkanı olması, kendi iradesi ile karar verebilmesi, kişisel, toplumsal, ahlaki, fikri özgürlük, ifade hürriyeti, seyahat ve ibadet hürriyeti gibi”¹² anlamlara da gelmektedir. Yine başka bir tarifte hürriyet şu şekilde ifade edilmektedir: “Bağlı olmama; dışardan etkilenmemiş olma; engellenmemiş olma; zorlanmamış olma. Her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi yasına, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi (seçme özgürlüğü). İnsanın kendi istemesi, kendi iradesiyle eylemde bulunabilme olanağı; insanın dıştan engellenmeden etki yapabilmesi.”¹³ Benzer açıklamalardan birinde hürriyet, “insanın neyi yapmak isteyip neyi yapmak istemediğine kendi iradesiyle karar vermesi ve

⁸ A.g.e., s. 36.

⁹ Kapani, a.g.e., s. 3.

¹⁰ İbn Manzur, “Hürriyet Maddesi”, *Lisanü'l- Arab*, Dârü's-Sadr Yay., C.4, Beyrut, 1990, s. 177-179.

¹¹ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Doğu Ltd. Matb., Ankara, 1970, s. 466.

¹² S. Hayri Bolay, *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yay., 6. Baskı, Ankara, 1996, s. 323.

¹³ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Savaş Yay., 3. Baskı, Ankara, 1984, s. 141.

kararının gereklerini yerine getirirken başkaları tarafından engellenmemesi. Hiçbir kısıtlama ile kayıtlı olmama. Her istediğini elde etme ve her şeye güç yetirebilmeye mutlak özgürlük; belirli sınırlar içinde istenen şeyin yapılabilmesine de görelî özgürlük¹⁴ şeklinde tanımlanmaktadır. Başka bir tanımda ise hürriyet “hür kimse, esir olmayan, mahpus bulunmayan adamdır. Hürriyet kendinden başkasının istediğini değil, ancak kendi istediğini yapan kimsenin halidir. Şümüllü mana da ise; cebir ve tazyike uğramayan. Kendi iradesine ve mahiyetine göre fiil ve harekette bulunan bir vücudun hali. Siyasi ve içtimai mana da ise; kanunla men olunmayan her şeyi yapmak ve onun emretmediğini yapmamaktır¹⁵” şeklinde açıklanmaktadır.

Toplum bilimlerinde ise hürriyet “insanların doğa ve toplumun nesnel yasalarını bilinçli olarak kullanabilmeleri, böylece toplumsal gelişmeyi amaçlı olarak gerçekleştirebilmeleri, toplumun da, bireyin de gelişimi için zorunlu olan bütün maddesel ve tinsel ön koşulları yaratabilmeleri durumu, genel olarak ya da belirli bir konuda kısıtlamalardan bağımsız olma¹⁶” şeklinde tanımlanmaktadır.

Bu tanımlamaların yanında hürriyet kelimesi hukuk, tarih, iktisat, sosyoloji gibi bilim dallarında ayrı ayrı ıstılahi manalar taşımaktadır. Hukuk, iktisat ve sosyal alanda daha ziyade “hak” kelimesiyle birbirini tamamlar şekilde kullanıldığı da görülmektedir. Hürriyet mefhumu “çok geniş, izafi, gayrı muayyen bir mefhumdur. Ceza hukuku bakımından hürriyet cezai müeyyidelerle himaye gören hukuki bir menfaattir. Ceza hukuku ‘hürriyetleri’ müessir şekilde himaye eder. Ceza hukukunda hürriyet bir hak sayılmış ve bu sebeple ‘suç mevzuu’ telakki edilmiştir.”¹⁷ Bu anlayışa benzer olarak Montesquieu da hürriyeti “kanunların müsaade ettiği her şeyi yapmak hakkıdır, bir vatandaş kanunların yasak ettiği şeyi yapabilseydi özgür sayılmazdı o zaman; çünkü, öteki vatandaşların da aynı yetkiyi kullanmaya hakları olurdu¹⁸” şeklinde tanımlamaktadır. Bu tür tanımlamalar sonrasında insanın aklına şöyle bir soru gelebilir: Ya kanunlar hiçbir şeye müsaade etmezse, veya sadece çok az şeye müsaade ederse? Montesquieu, şüphesiz kanun ve hukuk üstünlüğü olmadıkça bir hürriyet düzeninin kurulamayacağını ifade etmek istemiştir. Kanunun olmadığı yerde hürriyette olmaz. Fakat, “kanuna ve hukuka bağlılığın başlı başına hürriyet sağlamak için yeterli olmadığı ve hürriyet kısıcı kanunlardan meydana gelen bir hukuk düzeninin bulunabileceği de bir gerçektir.”¹⁹

Hürriyet bazen değişik adlar altında da tarif edilmeye çalışılmaktadır. İfade hürriyeti, eylem hürriyeti, din hürriyeti, icat hürriyeti gibi. Bunların

¹⁴ Ömer Demir-Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yay., 3. Baskı, Ankara, 1997, s. 14.

¹⁵ Mustafa Namık Çankı, *Büyük Felsefe Lügati*, C.II, Aşıkoğlu Matb., İstanbul, 1955, s. 337.

¹⁶ Özer Ozankaya, *Temel Toplum Bilimleri Sözlüğü*, Savaş Yay., 3. Baskı, Ankara, 1984, s. 97.

¹⁷ Faruk Erem, *Hürriyet ve Suç*, Ankara Hukuk Fak. Yay., Ankara, 1952, s. 1.

¹⁸ Montesquieu, a.g.e., s. 233.

¹⁹ Kapani, a.g.e., s. 5.

hepsi hürriyet kavramı içinde yer almaktadır. Bunlardan; davranış hürriyeti, irade hürriyeti, kişisel hürriyet de, irade özgürlüğü ile bağlantılıdır. Bir insan isteme, düşünme ve eylemlerinde bir başkasınca engellenmiyor ya da bir şeye zorlanmıyorsa, kendi istemesi içinde hareket ediyorsa, o insanın kişiliği özgür olarak gelişmiş demektir. Öyleyse özgürlük, insanın kişiliğinin, kendi özünün ve kendi davranış biçiminin etkili olmasıdır. Bu anlamda irade özgürlüğü de kişiliğin istemeye temel olmasından başka bir şey değildir.²⁰

Pratik alanda insan hürriyeti söz konusu olduğunda insanların birbirleriyle veya toplumla olan ilişkileri gündeme gelmektedir. Bu ilişkiler düzenlenirken de en etkin otorite olan devlet ve birey arasında bir mücadele ortaya çıkmaktadır. İnsanların hürriyetlerini elde etmesi o kadar kolay olmamış çeşitli mücadeleler vermesi gerekmiştir. Bu mücadelelere göre toplumlarda değişik anlayış ve uygulamalar görülmektedir. Bu anlayışları veya uygulamaları, kişi hürriyetini ön planda tutanlar veya kişi hürriyetini savunmakla beraber bir otoriteye bağlanarak bu hürriyetin sağlanabileceğini savunan ‘Müdahaleciler’ ve ‘Müdahaleye Karşı Olanlar’ olarak iki esas grupta toplamak mümkündür. İnsan, temel hak ve hürriyetlerini elde etme uğraşını verirken bu iki grup içerisinde yer almaktadır.

a- Müdahaleciler

Hürriyetle ilgili uygulamalarda müdahaleden yana olanlar bir şekilde hürriyet alanlarını sınırlandırma, insanları kendi hallerine bırakmama, sürekli bir otorite tarafından kontrol altında tutma gibi düşünceleri savunan görüşleri içermektedir. Bu görüşte olanlar genelde savundukları düşünce biçimlerini devlet yönetimi şeklinde uygulamaya çalışmışlardır. Müdahaleci bazı düşünürlerin görüşlerine kısaca değinerek konuyu biraz daha açıklamak uygun olacaktır.

İlkçağ filozoflarından Aristoteles(M.Ö.384-322) “kimilerinin gerçekten özgür olabilmesi için ötekilerin köle olmaları gerekir. Uygur bir halkın kendi kültür kalıtımını sürdürebilmesi için, öteki ırkları sömürmesi ve onları tüm insan haklarından yoksun bırakması gerekir”²¹ diyerek insanları doğuştan hür veya köle şeklinde bir ayrıma tabi tutmuştur. Ona göre hür olarak doğmayan, bir başkasına bağlı olan bir kimse, doğadan köledir; bir kimse bir mülkiyet konusu olursa, yani ayrı bir varlığı olan ve yaşama amaçlarına yararlı bulunan bir araç olursa, (o zaman) bir başkasının malı olmaktadır.²² Aristoteles’in, birinin buyruk vermesi, bir başkasının ise söz dinlemesi olgusuna ilkece karşı konulamayacağı; bunun da hem zorunlu hem de faydalı olduğu, bu ayrımın doğumla başladığı ve bu nedenle bazıların yönetici, bazıların da yönetileceklerden olduğu²³ şeklindeki açıklamaları,

²⁰ Akarsu, a.g.e., s. 141-142.

²¹ Aristoteles, *Politika*, Çev. Mete Tunçay, Remzi Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul, 1993, s. 11.

²² A.g.e., s. 12.

²³ A.g.e., s. 13.

onun hür ve köle ayrımının doğuştan gelen bir zorunluluk olarak kabul ettiği ve bunun yönetim biçimlerini de şekillendireceğini, insanların bu ayrımın dışına çıkamayacaklarına inandığını açıkça göstermektedir.

Aristoteles insanları doğuştan sınıflara ayıran görüşlerine şöyle devam etmektedir: “İki insan topluluğu arasında, zihinle beden ya da insanla hayvan arasındaki kadar geniş bir ayrılık olan her yerde, işleri bedenlerinin kullanımından ibaret kalan ve kendilerinden daha iyi bir şey beklenemeyecek olanlar, bence, doğadan köledir. Sözü edilen benzerlerinde olduğu gibi, onlar için de böylelikle yönetilmek ve uyruk olmak daha iyidir. Öyleyse ‘doğadan köle’ bir başkasına bağlı olabilen, dolayısıyla da bağlı olan ve akıl yürütme yetisinden anlayacak kadar pay alan, ama ona sahip olacak kadar pay almayan kimsedir.”²⁴ Aristoteles’in kullandığı “doğadan köle” kavramı, hürriyete bakışını çok açık bir şekilde göstermektedir.

Aristoteles’e göre doğa özgür kişilerle kölelerin bedenlerini ayrı ayrı yapmayı amaçlamaktadır: Köleler, zorunlu kol işleri için yeterince güçlü, özgür kişiler ise bu çeşit işlere yaramayacak biçimde, dimdik, ama bir devlet yurttaşının yaşamı için, savaşla barış arasında bölünen bir yaşam için pek uygun olarak yaratılmıştır. Öyleyse apaçık, doğadan bazıları özgür bazılarıysa köledir ve bunlar için, kölelik etmek hem doğru hem de uygundur.²⁵ Buna göre Aristoteles özgürlüğün ve köleliğin doğadan gelen bir şey olduğunu kabul etmekte köleliğin varlığını ve bunun da doğal bir şey olduğunu açıklamaktadır.

Ortaçağa hakim olan Hıristiyan inancı insan doğasında kötülük olduğunu kabul etmektedir. Bu çağdaki felsefe anlayışı da Hıristiyanlığa göre şekillendiği için bu görüşten etkilenmiştir. Bu döneme damgasını vuran Augustinus(354- 430)’un felsefesinde insan varlığını anlama çabası büyük bir yer tutmaktadır. Düşüncelerinin merkezinde yer alan problem, mutluluk problemidir. Ona göre mutluluk bilgelikte bulunur. Mutluluğun güvencesi de Tanrı’dır. Tanrı en yüce mutluluk kaynağıdır. Bir bakıma bilgelik, Tanrı’ya kavuşmaktır. Ama her şeyden önce Tanrı’yı aramak gerekir, Tanrı’yı aramak, insanın kendisini aramasıdır, kendini aramak da temelini itiraf etmekte bulur. Onun için, insan ancak Tanrı aracılığıyla anlaşılacaktır; önemli olan önce Tanrı’yı bilme, sonra da kendini bilmedir.²⁶

Augustinus her şeyin sebebi olarak gördüğü Tanrı’yı şu şekilde izah etmektedir: Her tür varlığın kendinden geldiği biricik Tanrı, her şeye biçimsel güzelliği veren *yüce güzellik* yasasıyla evrensel düzeni sen sağlıyorsun.²⁷ Tanrım sen insanın başındaki saçların sayısını biliyorsun, bir tek saç teli bile senin iraden dışında düşmüyor.²⁸ İnsanların iradesi senin

²⁴ A.g.e., s. 14.

²⁵ A.g.e., s. 14.

²⁶ Betül Çotuksöken-Saffet Babür, *Ortaçağda Felsefe*, Kabcacı Yay., İkinci Baskı, İstanbul, 1993, s. 51.

²⁷ S. Augustinus, *İtirafılar*, Çev. Dominik Pamir, Kaknüs Yay., İstanbul, 1999, s. 20.

²⁸ A.g.e., s. 85.

elindedir.²⁹ Bu izahlardan da anlaşılacağı gibi Augustinus'a göre her şey Tanrı'nın bilgisi ve dilemesiyle olmaktadır. İnsan her şeyi ile O'na bağlı olmaktadır.

Ona göre işlediğimiz kötülüğün nedeni kendi cüzi irademiz, çektiğimiz acıların nedeni Tanrı'nın yargılamalarındaki hakkaniyettir.³⁰ Nesnelere var oldukça iyidirler. Şu halde varolan her şey iyidir; kökenini aramakta olduğum kötü ise bir töz değildir, çünkü bir töz olsaydı, iyi olurdu. Ya bozulmaz bir töz olacak, o halde bu iyi olacaktır, ya da iyi olmadığından bozulmayan, bozulan bir töz olacaktır. Bütün varlıkları iyi olarak yarattın, yaratmış olduğundan başka bir töz de yoktur.³¹ Kötülük yüce tözden yani Tanrım, senden yüz çeviren, bu içten zenginlikleri reddeden daha aşağı seviyedeki şeylere dönerek dışarıda gururla şişinen iradenin ahlak bozukluğudur.³² Bütün bu izahlardan sonra Augustinus'a göre mutlak hürriyet, ancak bütün her şeyin yaratıcısı Allah'a aittir. Şu halde insan, varlığı ve her şeyi ile birlikte hürriyetini de Allah'a borçludur. Allah insanı hürriyete ve kurtuluşa ulaştırır. Çünkü bunu ister. Fakat bu kurtuluş ve hürriyete müstahak olanların seçimi ezelde yani insan yaratılmadan önce vuku bulmuştur. Bu bakımdan şahsın hayat ve hürriyeti ezeli takdire bağlanmış bulunmaktadır.

Yeni çağa gelindiğinde Hobbes(1588-1679) 'Doğal Hak' kavramından yola çıkarak insanın kendi doğasını, yani kendi hayatını korumak için kendi gücünü dilediği gibi kullanmak ve kendi muhakemesi ve aklı ile, bu amaca ulaşmaya yönelik en uygun yöntem olarak kabul ettiği her şeyi yapmayı hürriyet olarak kabul etmektedir. Ona göre hürriyetten, kelimenin doğru anlamıyla, dış engellerin yokluğu anlaşılır; bu engeller, çoğu zaman, insanın dilediğini yapma gücünün bir bölümünü elinden alabilirler; fakat kendisinde kalan gücü, muhakeme ve aklının emrettiği şekilde kullanmaktan onu alıkoymazlar.³³

Hobbes'a göre hürriyet tam olarak, engelleme olmaması demektir. Engelleme ile hareketin önündeki dışsal engelleri kastedilmektedir; ve bu, rasyonel yaratıklar kadar, irrasyonel ve cansız yaratıklar için de geçerlidir. Çünkü, dışsal bir varlığın engellenmesiyle belirlenen belirli bir mekanın dışına çıkamayacak şekilde bağlanmış veya kuşatılmış herhangi bir şey için, onun daha öteye gitme özgürlüğü olmadığını söylenir. Aynı şekilde, duvarlar veya zincirlerle hapsedildiklerinde veya kısıtlandıklarında canlı varlıklar için, setler veya kap içinde tutulan su için de buna benzer şeyler söylenir. O halde özgür olmak nedir? Kelimenin doğru ve genel olarak kabul edilen anlamına göre, özgür bir insan, gücü ve zekasıyla yapmaya muktedir olduğu şeylerde, istediği şeyi yapması engellenmemiş olan birisidir. Fakat hür ve

²⁹ A.g.e., s. 121.

³⁰ A.g.e., s. 142.

³¹ A.g.e., s. 154.

³² A.g.e., s. 156.

³³ Hobbes, *Leviathan*, Çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yay., İkinci Baskı, İstanbul, 1995, s. 96.

hürriyet kelimeleri varlıklar dışında bir şeye uygulandıklarında yanlış kullanılırlar. Özgür irade sözünden de iradenin, isteğin veya eğilimin özgürlüğü değil, kişinin özgürlüğü anlaşılır; şu anlamda ki o kişi, yapmak istediği, arzu ettiği veya eğiliminde olduğu şeyi yaparken bir engelle karşılaşmaz.³⁴

Aristoteles'in aksine Rousseau'ya göre insan hür olarak doğmasına rağmen, her yanda zincire vurulmuş durumdadır. Kendilerini başkalarının efendisi sananlar bile onlardan daha az köle değildir. Bir halk eğer boyun eğmek zorundaysa ve boyun eğiyorsa iyi ediyordur; fakat boyunduruğunu silkip atabilecek duruma gelir gelmez silkip atarsa daha da iyi eder. Çünkü özgürlüğünü elinden alan, bunu hangi hakka dayanarak yapmışsa aynı hakka dayanarak onu geri almaya hakkı vardır ya da özgürlüğünün elinden alınması bir haksızlıktır.³⁵ Bu izahlara göre insanlar hür doğar, fakat her tarafta zincirler altındadır, yani insanın kendi şahsiyetine tasarruf hakkı bulunmaktadır, hürriyet mutlak değişmez ve feragat edilemez bir haktır. Ona göre insanın özgürlüğünden vazgeçmesi demek, insan olma niteliğinden vazgeçmesi demektir. Her şeyden vazgeçen bir insan için herhangi bir zararın karşılanması söz konusu değildir. Böyle bir vazgeçiş insan doğasıyla bağdaşmaz; istencini özgürlüğünden tümüyle yoksun kılmak, edimlerini tümüyle töre dışına itmek demektir. Kısacası bir yandan mutlak bir güç, öte yandan sınırsız bir kulluk koşulu getirmek boşuna ve çelişkili bir sözleşme girişimidir.³⁶

Rousseau toplum sözleşmesi sonrası yurttaşlık durumunun kazandırdıklarından bahsederken, insanı kendi kendisinin gerçek efendisi kılan tek şeyi, yani içsel özgürlüğü kazandığını da eklemektedir. Çünkü ona göre yalnızca isteklerin dürtüsüne kapılmak, köleliktir; kendi koyduğumuz yasalara uymak ise hürriyettir.³⁷ Sonuç olarak Rousseau'ya göre hürriyet kendi isteğimiz ile oluşturulan kanunlara itaat etmek anlamına gelmektedir. Egemenlik insanlarla vardır: İnsanların istenci olan genel istenç ortak çıkarı amaçlamaktadır. Bireylerin özel çıkarları, ortak çıkarla bir çatışma halindedir fakat bireyler gerçek hürriyeti ve tatmini ait oldukları toplumun bir vatandaşı olarak isteklerini sağlamada bulacaklardır. Kişinin istençlerinin, toplumun çıkarları ile uyum içinde olması ile birey özgürlüğü gerçekleşmiş olur. Toplum Sözleşmesiyle, bireye, toplum öncesinin güvencesiz ve temelsiz hakları yerine, daha sağlam daha iyi haklar sağlanmıştır. Mülkiyet, hürriyet ve eşitlik bu haklar arasındadır. Toplum düzeninin sağlanması da zorunludur, bu da sözleşmelerle olanaklıdır. İnsan toplum sözleşmesiyle sınırsız doğal özgürlüğünü yitirir, ancak onun yerine medeni özgürlüğünü kazanır, bu aynı zamanda elindeki nesnelere sahip olma

³⁴ A.g.e., s. 154-155.

³⁵ Rousseau, a.g.e., s. 29.

³⁶ A.g.e., s. 38.

³⁷ A.g.e., s. 53-54.

hakkını da getirir. Toplum haline geçişte, kendisini benliğinin asıl egemeni yapan manevi özgürlüğü kazanır.

1789 insan ve vatandaş hakları bildirisinde yer alan ve sonradan birçok anayasalara geçen klasik formüle göre “hürriyet başkasına zarar vermeyen her şeyi yapabilmektir.” Acaba gerçekten hürriyet bu mudur? Bir adam düşününüz: sefalet ve yoksulluğun esiridir ve bu yüzden başkalarının yapabildiği kendisinin de yapmak istediği birçok şeyleri yapamamaktadır. Şimdi, sırf başkasına zarar vermeyen şeyleri yapabildiği için (örnek sokakta aç dolaşmak, vitrinleri içini çekerek seyretmek, geceleyin parklarda yatıp kalkmak gökteki yıldızları saymak gibi) bu adamı hür mü sayacağız ? Bu klasik formülün sadece tek yönü, dar ve olumsuz bir hürriyet anlayışını yansıttığı açıkça görülmektedir.³⁸

J. Stuart Mill(1806-1873)’e göre hürriyet, başkalarını saadetlerinden mahrum etmeye veya onların saadet elde etme gayretlerine engel olmaya kalkışmadığımız müddetçe, kendi iyiliğimizi kendi bildiğimiz yolda aramak hürriyetidir. Ona göre her fert, gerek bedeni ve gerekse zihni ve ruhi bakımlardan, kendi sağlığının asıl bekçisidir. İnsanlar, birbirlerinin kendi beğendiği gibi yaşamasına tahammül göstermekle, her ferdi diğerlerine hoş gelen şekilde yaşamaya zorlamakla, olduğundan daha çok kâr ederler.³⁹ Burada görüldüğü gibi Mill, hürriyete faydacı bir açıdan bakarak insanların, faydasına olan şeyleri yaptığı sürece hür olduklarını söylemektedir.

Mill’e göre her insana yaşamayı kıymetli kılan her şey, diğer insanların fiilleri üzerine birtakım tahditler konmasına bağlı olmaktadır. Bundan dolayı da öncelikle kanunla, kanun tatbikatına elverişli olmayan birçok şeylerde de umumi efkar ile, bazı mecburi hareket kaideleri konmalıdır.⁴⁰ Ona göre “insanların, fert fert ve toplu olarak, aralarında herhangi birinin hareket serbestiliğine müdahalelerine cevaz veren biricik gaye “nefsi koruma”dır. Medeni bir topluluğun herhangi bir üyesi üzerinde, onun arzusuna rağmen, kuvvetin haklı olarak kullanabileceği yegane maksadın başkalarına gelecek zararı önlemek olduğudur. Ferdin kendi hayrı, maddi ve manevi olsun, yeter bir haklı sebep değildir.”⁴¹ Bu ifade de görüldüğü gibi Mill’e göre sınırlamalar ancak insanların korunması amacıyla konmaktadır. Buna göre Mill’in görüşlerinden şu iki prensip ortaya çıkmaktadır: Fert kendisinden başka hiç kimsenin menfaatlerini ilgilendirmedeği müddetçe, kendi fiillerinden dolayı cemiyete karşı sorumlu değildir. İkincisi, başkalarının menfaatlerine zararlı olan fiillerinden dolayı fert mesuldür, eğer cemiyet kendi koruması için bu cezalardan birinin veya diğerinin verilmesi lazım olduğu düşüncesinde ise, fert, o fiillerinden dolayı gerek içtimai, gerek kanuni cezaya da tabi tutulabilir.⁴² Yani insanların ve

³⁸ Kapani, a.g.e., s. 5.

³⁹ J. S. Mill, *Hürriyet*, Çev.Mehmet Osman Dostel, M. E. B. Yay., İstanbul, 1997, s. 23.

⁴⁰ A.g.e., s. 9.

⁴¹ A.g.e., s. 17.

⁴² A.g.e., s. 184.

toplumun bireysel hürriyetlere müdahalesi ancak kendini koruma durumunda geçerli olur. Bireysel hürriyete dokunulamaz, ancak davranışlarıyla devlete ve diğerlerine zarar veren bireyin hürriyeti sınırlandırılabilir. Böylece toplumun çıkarları korunmuş olur. İnsanların toplum içinde yaşamaları tamamıyla yarara bağlıdır. Eğer hürriyetler, bu yararları engelliyorsa sınırlandırılabilir, ancak bu da olanaklar ölçüsünde az olmalıdır. Görülüyor ki Mill, hürriyeti doğal bir hak olarak kabul etmemekte, topluma ve bireye yararlı olduğu için benimsemektedir. Ancak başkasına zarar vermeme ilkesiyle hürriyetin sınırını çizerken doğal hak ve hukuk kavramlarına yanaşmaktadır.

A. Fuat Başgil (1893-1967) hürriyeti şöyle tarif etmektedir: “Mahiyet bakımından fert için hürriyet, nihayet başkasının esaret ve istibdadı altında bulunmaması kendinin sahibi ve efendisi olarak yaşamasıdır. Bu başkası bir fert olabildiği gibi, hükümet dediğimiz heyet de olabilir. Hükümet heyeti bir takım fertlerden mürekkep olduğuna göre, eski devirler hürriyeti gibi, modern hürriyet de neticede ferdin fert üzerinde tahakküm ve tasallutunun yokluğu demek olur.”⁴³ Bu tanıma göre, hür hareketin engeli başka bir fert tarafından gelen zorlama ve baskıdan ibarettir denilebilir. Etrafımızda olan olaylar gözlemlendiğinde canlı varlıkların yaşama şekilleri ve hareketlerinin belirli kural ve kanunlara bağlı olduğu görülmektedir. Bitkiler alemine bakıldığında bu kurallar daha basit şekilde işlemektedir. Hayvanlar aleminde ise her hayvan yaratılışına göre kendi tabiat ve mahiyetinin icabı olan hareketi emniyetle yapmaktadır. Bu suretle mesela at arabayı çekip çekmemeye, aslan kükreyip kükrememe hususunda nisbi bir hareket hürriyetine sahip görünmektedir. Demek ki insandan başka canlı ve cansız hiçbir varlığa, bir iradeye sahiptir deme imkanı yoktur. İnsan bu bakımdan diğer varlıklardan tamamıyla ayrılmaktadır. İnsan hayvandan fazla olarak irade ve akla sahiptir. Bu itibarla kendi varlığına, kendi özel hayatına ait kanunu da akli ile idrak edebilmektedir. İşte insana hareketlerini bütün hayatına hakim olacak şekilde tayin edebilme, bu suretle diğer canlıların tabii oldukları bağlardan kurtulabilme imkanını veren bu anlayış; hürriyetin de esasıdır. Çünkü insan bu sayede serbest karar verme imkanlarına kavuşmaktadır. Demek ki insanın “akıl veya sezgi aracılığıyla değerleri bulması, akıl ve deneyle toplum ve doğanın yasalarını tanıması, onlar karşısında değere dayanan sorumluluk esasına göre tutum alması da özgürlüktür.”⁴⁴

Günümüz düşünürlerinden Necati Öner(1927), insanın sınırlı hürriyet alanının, Allah’ın sınırsız mutlak hürriyet alanını içinde yer aldığını ve ‘Allah’ın (*İnsanın Hürriyet alanı*) Hürriyet Alanı’ şeklinde formüle edilebileceğini belirtmektedir.⁴⁵ Ona göre hürriyet, insana Allah tarafından

⁴³ A. Fuat Başgil, *Demokrasi Yolunda*, Yağmur Yay., İstanbul, 1961, s. 51.

⁴⁴ Niyazi Öktem, *Özgürlük Sorunu ve Hukuk*, Sulhi Garan Matb., İstanbul, 1977, s. 262.

⁴⁵ Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*, Selçuk Yay., Ankara, 1982, s. 59.

verilmiş bir hal olduğu için, Aşkın ve mutlak bir varlık olan Allah'ın kabulünden sonra insan hürriyetini kabul etmek çelişik bir durum arz etmemektedir.⁴⁶

Öner, hürriyetin temel unsurlarından birisinin “seçme” olacağı tespitini yapmakta, bundan sonraki aşama için ise, seçmeden sonra eylemin geldiğini, insanın istediğini seçip sonra onu eylem (fiil) haline getirdiğinde, başka bir ifadeyle “yaptığında” kendisini hür hissedeceğini, ancak bu eyleminin bir engelle karşılaşırsa hürriyetsizliğinin bilincine varabileceğini ifade ederek şu sonucu çıkartmaktadır: “Bütün insan hürriyetlerinin temelinde iki unsur vardır: Seçme ve Eylem.”⁴⁷

Öner'e göre insan farklı seçenekler karşısında tercih hakkını kullanma gücüne sahiptir. Bu onun seçmedeki hürlüğüne delalet etmektedir. Seçmeden sonra amaca ulaşmak için, insan hür olarak eylemde bulunduğundan dolayı sorumlu tutulmaktadır. Ancak Öner, amacın tahakkukunun bazı şartlara bağlı olduğunu, tek başına bir eylemin, amacına ulaşamayacağını, çünkü sonucu etkileyen şartların oluşmasının, eylemi yapana bağlı olmadığını söyleyerek, işte burada Allah'ın iradesinin söz konusu olduğunu ve bu nedenle duanın anlamını ancak böyle bir yorumla ortaya çıkacağını ifade etmektedir. Bir işe başlarken insanın yaptığı dua, hür fiili ile yapacağı işin, istediği şekilde sonuçlanması için gereken şartları yaratmasını Allah'tan dilemek demektir.⁴⁸

Seçme hürriyetinin bir kayıtsızlık olmadığı, bu yüzden sebepsiz hürriyetten bahsedilemeyeceği, sebeplerin sonuçlara etkisi üzerinde de durup bunun zorunlu değil kontenjan (olumsal) olduğu görülmektedir. Yani, sebepler sonucu zorunlu olarak tayin etmiyor; seçmenin yapılmasında seçiciye düşen bir payın da var olduğu kabul edilmektedir. Eğer ferde önceden kazandırılmış sebepler sonucu zorunlu olarak tayin etmiş olsaydı, fert tayin edilmiş olur, sonuç olarak da insan hürriyetinden bahsedilemezdi. Bu nedenle Öner, seçmede insana düşen payda, insan hürriyetini aramak gerektiği, insanın bu paya sahip olduğu içindir ki hür olduğu, fakat bu hürriyetin mutlak değil sebeplerle sınırlandırıldığı tespitini yapmaktadır.⁴⁹ Tabii burada bahis konusu olan sebepler zaman ve mekan içinde cereyan eden temporel sebeplerdir ve ferde, aile, sokak, okul, kitap vs. vasıtasıyla sağlanan eğitim-öğretim, kişisel tecrübeler vs. gibi çeşitli yollarla kazandırılmışlardır.⁵⁰

Sonuç olarak Öner, insanın seçme bahis konusu olunca sınırlı bir hürriyeti olduğu sonucuna varmaktadır. Bu hürriyet Allah'a ve temporel sebeplere bağlı olduğu için, görelî (izafi-relatif) bir hürriyettir.⁵¹ Seçme

⁴⁶ A.g.e., s. 62.

⁴⁷ A.g.e., s. 13.

⁴⁸ A.g.e., s. 67.

⁴⁹ A.g.e., s. 67.

⁵⁰ A.g.e., s. 68.

⁵¹ A.g.e., s. 68.

iradeyle ilgili bir eylemdir. İradi fiillerin temelinde düşünüp taşınarak karar verme vardır. Böyle bir durum ise insanın akıl sahibi olduğunu gösterir. İnsanın akla sahip olması onun hür olduğunun bir delilidir. Öner'e göre tabiatı gereği insan sınırlı bir alanda hürriyete sahiptir. Yani insan için mutlak hürriyet söz konusu olamaz. İnsan hürriyetinin alanı aklının alanıdır.⁵² Buraya kadar görüşlerini aktarmaya çalıştığımız düşünürlerin, temel olarak hürriyeti kabul ettiklerini, ferdi hürriyete önem verdikleri anlaşılmaktadır. Ancak bu hürriyet anlayışlarının uygulama safhasına geçtiğinde ferdin hürriyet haklarının sınırlandırıldığı aşırıya gidilerek, otorite içinde yok edildiği de görülmektedir.

b- Müdahaleye Karşı olanlar

Bu müdahaleci görüşlerin aksini savunanlar ise hiçbir otorite kabul etmeyerek hürriyet adına her şeyi reddetmektedirler. Genellikle Marks gibi düşünürler ya da anarşistler hürriyetin daha önce açıklanmış olan 'serbest olma, sınırlamanın olmaması, hiçbir engellenmemenin olmaması, her türlü dış etkiden bağımsız olma' gibi tanımları kabul ederek hürriyet adına her türlü otoriteyi reddetmiş, bireyi ön plana çıkartmayı hedeflemişlerdir. Bu nedenle müdahaleye karşı olarak bir tavır sergileyen ve kökeni aynı olan sosyalizm ve anarşizmi savunan benzer iki gruptan bahsetmek mümkündür. Bu kısımda otoriteye karşı gelenlerin görüşleri ele alınacaktır. Voltaire(1694-1778)'in hürriyet için, 'özgürlüğünüz, istediğiniz salt bir zorunlulukla zorladığı şeyi kişiliğinizin yapmaya alışmasındaki güçten başka bir şey değilse, nedir?'⁵³ ve 'İsteğiniz özgür değil, ama eylemlerinizi özgürdür. Bir şeyi yapmak gücünde olduğunuz zaman yapmakta özgürsünüz.'⁵⁴ sözleri müdahalecilğe karşı olanların görüşlerine tercüman olmaktadır.

'Anarchy', "hükmedenin olmadığı" veya daha genel bir ifade ile "otoritenin olmadığı" anlamına gelir; ve bu anlamda anarşistler tarafından kullanılmaktadır.⁵⁵ Anarşizm; "hükümetin bütün şekillerine karşı olan ve eğer tam kişisel ve toplumsal hürriyet isteniyorsa hükümetin yürürlükten kaldırılması gerektiğini belirten siyasi teori"⁵⁶ olarak da tanımlanmaktadır. Görülmektedir ki anarşizm için her türlü otoritenin doğal düzene aykırı olduğu, tartışma kabul etmeyen bir kesinlik ifade etmektedir. Bu nedenle her türlü otoriteye karşı çıkmak onların felsefesi olmaktadır. Anarşist düşünürlerden Proudhon(1809-1865) "özgürlükten vazgeçmek, insanın

⁵² A.g.e., s. 68.

⁵³ Voltaire, *Felsefe Sözlüğü II*, Çev. Lütfi Ay, M. E. B. Yay., İstanbul, 1995, s. 153.

⁵⁴ A.g.e., s. 157

⁵⁵ Anarşist Bakış, "Anarşizm Nedir?",

http://uk.geocities.com/anarsistbakis/anarchy_aarticles.html.

⁵⁶ *Macmillian Contemporary Dictionary*, Edit: William D. Halsey, Macmillian Publishing Co., New York, s. 34.

doğasından vazgeçmektir; bu olduktan sonra insana ait eylemleri nasıl gerçekleştirebiliriz? Özgürlük dokunulmazdır. Onu ne satabilirim ne de ondan vazgeçebilirim. Özgürlük, benim kurduğum sistemin her şeyidir”⁵⁷ diyerek hürriyetin savundukları anlayış açısından en önemli ilke olduğunu ifade etmektedir. O, devlet karşısında birey haklarını savunmuş, özgürlüğe, toplumun egemenliğine önem vermiş, temsili sisteme demokrasiye karşı gelmiş, birey üzerindeki tüm baskıları ve özellikle devlet baskısını eleştirmiştir. Proudhon’un düşüncesi ‘hürriyet, her zaman hürriyet sadece hürriyet, hükümetçiliğe hayır’ sözleriyle özetlenmektedir. O, devletin yerini fertlerin ve müstahsil gruplar arasındaki akdî münasebetlerin alması gerektiğini ileri sürmekte, otoriteden nefret etmektedir. Ona göre sınıflar arasındaki çatışmanın baş sorumlusu devlettir.⁵⁸

Diğer bir anarşist düşünür Bakunin(1814-1876)’in hürriyet üzerine düşüncesi şöyledir: “İnsan ancak herkesin insanlığını ve özgürlüğünü sayıp sevdiği ve kendi özgürlüğün ve insanlığı herkesçe sevilip uyandırıldığı ve yaratıldığı zaman gerçekten insan olabilir. Ancak beni çevreleyen tüm insanlar, erkekler ve kadınlar aynen benim gibi özgür olurlarsa gerçekten özgür olurum. Diğerlerinin özgürlüğü benim özgürlüğümün sınırlanması ya da inkarı olmak bir yana tersine onun zorunlu ön koşulu ve evetlenmesidir. Yalnız diğerlerinin özgürlüğü aracılığıyla gerçekten özgür olurum, şöyle ki beni çevreleyen özgür insanlar ne denli çok olursa ve onların özgürlükleri ne denli derin ve büyük olursa benimki de o denli geniş, derin ve büyük olur. Tersine benim özgürlüğüme sınır getiren şey insanların köleliğidir.”⁵⁹ O, devlete karşı olmalarını “her şeyden önce kendi devletimizi tamamiyle yıkmaya çalışıyoruz. Çünkü biz bir devletin, her ne şekilde olursa olsun dayandığı ilkenin, halkı köleleştirip yoksulluğa mahkum etmek için baskı uygulamak olduğunu çok iyi biliyoruz.”⁶⁰ Bu izahlardan insan özgür olabilmek için bilim dışındaki otoriteleri reddederek hürriyetini gerçekleştirmelidir sonucu çıkmaktadır.

Anarşist düşünürlerden olan Kropotkin(1842-1921) ise hürriyeti “özgürlük, toplumsal cezalandırma korkusu (bedensel ceza, açlık korkusu ya da hatta –yakın bir dostun bize yöneltebileceği dışında- kınanma korkusu) duymadan hareket edebilme olanağıdır.”⁶¹ şeklinde açıklamaktadır. Ona göre anarşi devrimi, devletsiz, özgür komünizme doğru atılmış bir adımdır.⁶²

⁵⁷ George Crowder, *Klasik Anarşizm*, Çev. Sinan Altıparmak, Öteki Yayınevi, Ankara, 1999, s. 100.

⁵⁸ Murat Sarıca, “Pierre-Joseph Proudhon”, *İ. Ü. H. F. M.*, C.30, Sayı:3-4, İstanbul, 1965, s. 593.

⁵⁹ M. Bakunin, *Tanrı ve Devlet*, Çev. Remzi Çaybaşı, Belge Yay., İstanbul, 1998, s. 144-145.

⁶⁰ Bakunin, *Devlet ve Anarşi*, Çev. Murat Uyurkulak, Öteki Yay., İkinci Baskı, Ankara, 2000, s. 58.

⁶¹ P. A. Kropotkin, *Çağdaş Bilim ve Anarşi*, Çev. Mazlum Beyhan, Öteki Yay., Ankara, 1999, s. 207.

⁶² *A.g.e.*, s. 169.

Kropotkin, topluma bakışlarını ise şu şekilde özetlemektedir: “Biz toplumu, geçmiş barbarlık ve zulüm düzenlerinin bize mirası olan yasalarla ya da ister seçilerek ister zorla başa geçmiş egemenlerle yönetilen bir yapı olarak değil, tıpkı âdetler, gelenek-görenekler gibi özgürce oluşmuş karşılıklı anlaşma, rıza ilişkilerine dayalı canlı bir organizma olarak görüyoruz(...). Anarşi, başkalarını kendi iradesine bağlayan hiçbir egemenliği, hiçbir saltanatı, hiçbir kulluk ilişkisini tanımaz; hareketsizliğin, süre durumun hiçbir biçimini kabul etmez; bunların yerine anarşinin kitabında yalnızca ilerleme vardır(...). Bizim düşündüğümüz toplum, hiçbir zorlamanın olmadığı, tam eşitler toplumdur.”⁶³

Bütün bu izahlara göre Kropotkin ve onun gibi anarşist düşünürlerin devlet ve kilise gibi kurumlara karşı oldukları ve bunları yıkmak için bütün yollarının denenmesi gerektiği, ancak bu şekilde insanları köleleştiren, boyunduruk altında tuttuğuna inandıkları otoritelerin ortadan kalkarak, insanların hürriyetlerine kavuşacakları görülmektedir. Anarşist düşünürler için hürriyet herkesin hiçbir sınırlama olmadan bireyselliğini yaşaması, dilediği gibi hareket etmesi olarak algılanmaktadır. Ancak şu da bilinmelidir ki kayıtsız ve şartsız bir hürriyet, insanlar için zaruri olan hürriyeti kaldıracaktır. Zira böyle bir hürriyet, her adımda diğer insanların hürriyetleriyle karşılaşacak ve çarpışacaktır.

Anarşist grup içinde yer almayan ancak hürriyet konusunda benzer düşünceler savunan Marx(1818-1883) insanın gerçek hürriyete kavuşmasının gerekçelerini ve nasıl olacağını “filozoflarımıza, gerçek özgürlüğü elde etmenin sadece gerçek dünyada ve gerçek araçlarla mümkün olabileceğini, köleciliğin buharlı makine olmadan ortadan kaldırılamayacağını, ilkel yün eğme araçlarının ve serfliğin ortadan kaldırılmasının gelişmiş bir tarım olmaksızın mümkün olamayacağını ve genel olarak uygun kalitede ve miktarda giyecek, yiyecek, içecek, barınak bulamadıkları sürece insanların özgürlüğe kavuşamayacaklarını anlatmayacağız. Özgürlük zihinsel değil, tarihsel bir eylemdir ve tarihsel şartların, endüstri düzeyinin, ticaretin, tarımın, ilişkilerin bir sonucudur”⁶⁴ ifadeleriyle açıklamaktadır.

Marx’a göre insan doğal olarak gelişen toplum içerisinde kaldığı sürece, yani özel ve ortak çıkarlar arasında bir uçurum çıktığı sürece, dolayısıyla faaliyet isteğe bağlı olarak değil de doğal olarak bölündüğü sürece, insanın kendi amacı kendisine karşı çıkan yabancı bir güç haline geleceğini ve insanın onu kontrol etmesi gerekirken onun insanı köleleştirdiğini ancak komünist toplumda bunun böyle olmadığını belirtmektedir.⁶⁵ Ona göre hürriyet, adalet vs. gibi bütün sosyal düzenler için müşterek olan ezeli ve ebedi hakikatler bulunmakta komünizm ise, ezeli ve

⁶³ A.g.e., s. 75-76.

⁶⁴ Karl Marx- F. Engels, *Alman İdeolojisi*, Çev. Hamdullah Erbil, Melsa Yay., İstanbul, 1990, s. 28.

⁶⁵ A.g.e., s. 40.

ebedi hakikatleri yıkmakta; dine ve ahlaka yeni bir şekil vereceği yerde bunları ortadan kaldırmaktadır.⁶⁶ Böylece O “sınıflı ve sınıf antogonizmalı eski burjuva toplumunun yerine, içinde her bireyin özgür gelişmesi, bütün bireylerin özgür gelişmesinin şartı olan”⁶⁷ bir topluluğun doğacağını söylemektedir. Ona göre “günümüze kadar bütün toplumların tarihi bir sınıf savaşları tarihidir. Hür insan ve köle, patricus ve pleb, senyör ve serf, lonca ustası ve kalfa, kısaca ezenler ve ezilenler, sürekli bir zıtlık içinde, bazen açık, bazen gizli olarak, aralıksız bir savaş sürdürmüşlerdir. Öyle bir savaş ki, her seferinde, ya toplumun bir devrimle baştan başa değişmesiyle, ya da savaşan sınıfların birlikte mahvıyla sona ermektedir.”⁶⁸

E. From, Marx’ın hürriyet ve bağımsızlık kavramının, kişinin kendini yaratma eyleminde gerçekleştiğini söyleyerek onun şöyle dediğini belirtmektedir: “İnsan kendi kendisinin efendisi olup, kendi varlığını yalnız ve yalnız kendisine borçlu olmadıkça, kendisini bağımsız olarak görmez. Başkasının lütfü altında yaşayan birisi ise kendisini bağımlı görür. Fakat ‘ben’ sadece bu günü ve geleceğini değil yaratılışını dahi başka birisine borçlu gördüğü sürece bağımlıdır. Hayat kişinin kendi yarattığı bir şey değilse, onun kendi dışında geçerli bir nedeni olmalıdır.”⁶⁹ From’a göre Marx’ın bağımsız insanı doğaya bağımlılıktan kurtulmuş kimsedir. Bağımsız ve özgür insan etkin olan, çevresiyle ilişkiler kurabilen ve üretken bir kimsedir.⁷⁰ Bu açıklamalarda olduğu gibi sınırsızca bir hürriyet anlayışının olduğu ve herkesin istediğini yapabildiği şeklinde anlaşılan hürriyetin uygulandığı bir yerde hiç kimse istediğini yapamaz. Herkesin efendi olduğu yerde herkes esirdir sözü her türlü sınırlamadan uzak olmak şeklinde algılanan hürriyet anlayışına güzel bir cevap olmaktadır. Kanunlarla veya kurullarla bir sınırlamanın yapılması insanları başkalarının keyfi hareket etmesi tehlikesinden kurtarmak içindir. Montesquieu bu konuda şöyle demektedir: “Kimi kişiler özgürlüğü, önceden kendisine sınırsız bir istibdat yetkisi verilmiş kimseyi düşürmekteki kolaylık anlamına almışlar, kendisine boyun eğecekleri kimseyi seçmek yetkisi olarak kabul etmişler; daha başkaları da silahlanmak ve şiddet kullanmak hakkı olarak benimsemişler; bazıları ise, kendi milletinden birisi tarafından ya da bizzat yapacakları kanunlar tarafından yönetilmek ayrıcalığı sanmışlar özgürlüğü. Bir millet de uzun zaman özgürlüğü, sakal bırakmak geleneği olarak kabul etmişler. Kimi kişiler bu adı, bir hükümet şekline vermişler, öteki şekillerini bundan yoksun etmişlerdir”⁷¹.

⁶⁶ Karl Marx- Friedrich Engels, *Komünist Partisi Manifestosu*, Çev. Cenap Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul, 1998, s. 73-74.

⁶⁷ A.g.e., s. 77.

⁶⁸ A.g.e., s. 44.

⁶⁹ Erich From, *Çağımızın Özgürlük Sorunu*, Çev. Bozkurt Güvenç, Özgür İnsan Yay., Ankara, 1973, s. 69-70.

⁷⁰ A.g.e., s. 70-71-72.

⁷¹ Montesquieu, a.g.e., s. 231-232.

Sonuç

Bütün bu değişik görüşler, değişik anlayışlar ki bunlara daha çok başkaları da eklenebilir hürriyetin çok yönlülüğünün doğal bir sonucudur. Hürriyet probleminin ancak insana izafetle çözülebileceği bu izahlardan da anlaşılmaktadır. Her sahada olduğu gibi hürriyet probleminin anlaşılması, asıl mefhumun iyi anlaşılmasına bağlı olarak artacağı için her şeyden önce hürriyet kavramı üzerinde durularak, bununla neyin kastedildiğini araştırmak, konuyu aydınlatmak bakımından lüzumlu ve faydalı görülmüştür. Genel olarak hürriyet tabirinin bir tahlili yapıldıktan sonradır ki bu kavramın işaret ettiği çeşitli yönler üzerinde durmak imkanı ortaya çıkabilmektedir. Her hakiki felsefe meselesinde olduğu gibi hürriyet meselesinin de geçici değil daimi olduğu görülmektedir.

Hürriyet anlayışının farklı biçimlerde ortaya çıkmasının nedeni zihniyet farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Zihniyetler insanların fiillerinde ve ifadelerinde ortaya çıkmaktadır. Her bilinçli fiil ve ifade bir akıl yürütme sonucu olmaktadır. Öyle ise zihniyetle mantık arasında bir ilişki bulunmaktadır.⁷² Tarih boyunca insanlar mantığın özdeşlik ve çelişmezlik ilkelerine dayanan aynı mantığı kullanmıştır. İşte zihnin değişmeyen formu denilen mantıktır ve bütün insanlarda aynı şekilde çalışmaktadır. Ancak zihniyetler farklı olduğu için farklı sonuçlar elde edilmektedir.⁷³ Hürriyet, Felsefe Tarihi ve Sosyal düşünce içerisinde ya insanların birbirleriyle ilişkilerinden ya da sosyal hayatın özel şartlarından ortaya çıkan bir manevi ve sosyal kavram gibi özel bir kullanıma sahiptir. Kavram ne kadar sınırlandırılırsa sınırlandırılırsa önemli kullanım farklılıkları olmaktadır. Bu farklılıklar hürriyetin anlamı ve doğasındaki soyut yapıdan kaynaklanmaktadır.

Hürriyet sorunu devlet yönetimi açısından değerlendirildiğinde sınıflar arasındaki mücadelenin ortaya çıktığı görülmektedir. Tarihi süreç içinde ortaya çıkan yeni sınıfların hürriyet mücadelesi verdiği, o güçlerin karşısında yönetimi ellerinde bulunduran egemen güçlerin ise, iktidarı yitirmemek için diğer sınıflara hürriyet tanımama eğilimi içine girdikleri ve hürriyet kavramını yozlaştırarak, çıkarlara alet ettikleri açıktır. Bu mücadelelere dayanarak, hürriyet tanıyan ve tanımayan ayırımı yapılabilmektedir. Bu görüşler genellikle kurulu otorite ve egemen sınıfı temsil etmektedir. Bazıları kendi sınıfları açısından aslında hürriyeti savunurken, diğerlerine bu hürriyeti tanımamışlardır. Bir kısmı ise hürriyetten yana olmasına rağmen, tarihsel süreç içinde hürriyeti, ya devletin, ya da kilisenin çıkarı uğruna reddetmiştir.

⁷² Saadettin Elibol, *Felsefe Konuşmaları*, "Hürriyet ve Sorumluluk Bilinci, Necati Öner", Akçağ Yay., İkinci Baskı, Ankara, 1991, s. 13.

⁷³ *A.g.e.*, s. 14.

Hürriyetin, felsefi ve sosyolojik bir kavram olduğu için, insanın gerçekten özgür olup olmadığı, irade özgürlüğü gibi konulardan başlayarak determinizm, toplumsal determinizm gibi konulara dek uzanan çeşitli sorunları içerdiği görülmektedir.⁷⁴ Zamanımızdaki belli başlı dünya görüşleri arasında hürriyeti açıktan açığa inkar eden, onu istemeyen hemen hemen yoktur. Aşağı yukarı herkes hürriyetten yanadır. Totaliter sistemler bile hürriyetten yana olmak iddiasındadırlar. Ancak bu, kendi yorumlayışına uygun olmak şartıyla kabul edilmektedir. Klasik demokrasi sistemi içinde de yorumlar arasında hayli farklılık olduğu göze çarpmaktadır. Hürriyetlerin kötüye kullanılmasının, en az hürriyetsizlik kadar zararlı olduğu herkesçe bilinen bir haldir. Bir toplumda hürriyet sınırlandırmasını yapan en önemli otorite devlettir. Devlet, yalnız sınır koyucu değil, çizdiği sınır içerisinde hürriyetlerin korunmasını da sağlamalıdır. Bu nedenle insan hürriyetlerinin sağlanmasında toplumun yönetim şekli önemli olmaktadır. Çünkü devletlerin uygulamış olduğu farklı yöntemler, sosyal ve ekonomik yapılara, toplumlara ve devlet yöneticilerine hakim olan zihniyetlere göre şekillenmektedir. Bu şekillenmeler sonucu totaliter devlet anlayışları, sosyalist anlayış, liberal anlayış ve demokrasi yolunu benimseyen anlayışlar ortaya çıkmıştır. Totaliter, sosyalist anlayışlarda hürriyetlerden fazlaca söz etmek zordur. Demokrasilerde ise iyi yöneticiler bulmak zor olmaktadır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki insan, ne tam bağımsız her istediğini yapabilen, ne de her şeyi ile mecbur, ne de hiçbir şeyi yapabilme gücünde olmayan bir varlıktır. Mutlak hürriyet ancak Allah için söz konusudur. İnsan için tam bir hürriyet düşünülemez. Çünkü “gerçek bir bağımsızlık ancak yaratılıştaki, yani oluş ve varlık bulmadaki bağımsızlıkta olur. Tarihsel süreç içinde iktidarı elinde bulunduranlar diğerlerinin hürriyetlerini kuşku ile karşılamışlar, bunun karşısında yönetilenler de hürriyetlerini kazanmak için mücadele etmişlerdir. İnsan doğuştan hür ve eşittir, bu hürriyetini de davranışlarıyla ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, irade ve düşüncenin hür olması yeterli değildir. Önemli olan bu irade ve düşüncenin hür bir şekilde eyleme dönüşmesidir. Sömürü, baskı ve köleliğin var olduğu düzenlerde insanın amacı olan mutluluk gerçekleşemez. Mutlu yaşamın en önemli ögesi hürriyettir. Hürriyet, insanın özünden gelen bir kavram ve olgu olup varoluşunu ana koşuludur. Bir toplumda hürriyetleri gerektiği gibi, toplumun yapısı ve medeniyet seviyesine uygun bir tarzda sağlayıp korumak, insanın insanca yaşamasını temin eden bir ortam oluşturmak demektir. Hürriyet, kişinin toplum içindeki sorunu olduğuna göre, onu toplum içinde ele almak en olumlu yol olacaktır. Esas çözülmesi gereken husus toplum içindeki insanın hürriyet sorunudur. Hürriyet, insanın en önemli sorunu, onu değerlere ve mutluluğa götüren yol olduğuna göre, insan varlığının vazgeçilmez özüdür. Hürriyetin varlığı hukuk düzenlerine veya

⁷⁴ *The Encyclopedia of Philosophy*, “Freedom” Md., Vol.3, Edit in chief: Paul Edwards, The Macmillan Company- The Free Press, New York,1967, s. 221.

---

devletlerin onu tanımamasına bağlı değildir. Tersine hukuk düzenleri ve devlet, hürriyeti tanımak bunu insanlarına uygulamak zorundadır. Hürriyeti tanımayan, ona gereken yeri vermeyenler, insana ve insanlığa ihanet içinde olduğundan meşruluğunu yitirmeye mahkum olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abadan, Yavuz, “Hürriyet Problemi”, *İstanbul Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Kenan Basım ve Klişe Evi, C.VI, Sayı: 2-3, İstanbul, 1940
- Augustinus, *İtiraflar*, Çev. Dominik Pamir, Kaknüs Yay., İstanbul, 1999
- Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Savaş Yay., 3. Baskı, Ankara, 1984
- Anarşist Bakış, “Anarşizm Nedir?”,
http://uk.geocities.com/anarsistbakis/anarchy_aarticles.html
- Aristoteles, *Politika*, Çev. Mete Tunçay, Remzi Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul, 1993
- Bakunin, Mihail, *Tanrı ve Devlet*, Çev. Remzi Çaybaşı, Belge Yay., İstanbul, 1998
- ....., *Devlet ve Anarşi*, Çev. Murat Uyrukulak, Öteki Yay., İkinci Baskı, Ankara, 2000
- Başgil, A. Fuat, *Demokrasi Yolunda*, Yağmur Yay., İstanbul, 1961
- Bolay, S. Hayri, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yay., 6. Baskı, Ankara, 1996
- Crowder, George, *Klasik Anarşizm*, Çev. Sinan Altıparmak, Öteki Yayınevi, Ankara, 1999
- Çankı, Mustafa Namık, *Büyük Felsefe Lügati*, C.II, Aşikoğlu Matb., İstanbul, 1955
- Çotuksöken, Betül-Saffet Babür, *Ortaçağda Felsefe*, Kabalcı Yay., İkinci Baskı, İstanbul, 1993
- Demir, Ömer -Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yay., 3. Baskı, Ankara, 1997
- Develioğlu, Ferit, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Doğu Ltd. Matb., Ankara, 1970
- Elibol, Saadetin, *Felsefe Konuşmaları*, “Hürriyet ve Sorumluluk Bilinci, Necati Öner”, Akçağ Yay., İkinci Baskı, Ankara, 1991
- Erem, Faruk, *Hürriyet ve Suç*, Ankara Hukuk Fak. Yay., Ankara, 1952
- From, Erich, *Çağımızın Özgürlük Sorunu*, Çev. Bozkurt Güvenç, Özgür İnsan Yay., Ankara, 1973
- Güriz, Adnan, “İrade Hürriyeti”, *A. Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.XXII-XXIII, 1965-1966, Sayı.1-4, Ankara, 1967
- Hobbes, Thomas, *Leviathan*, Çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yay., İkinci Baskı, İstanbul, 1995
- İbn Manzur, “Hürriyet Maddesi”, *Lisanü'l- Arab*, Dâru's-Sadr Yay., C.4, Beyrut, 1990
- Kapani, Münci, *Kamu Hürriyetleri*, Ankara Ü. Hukuk Fak. Yay., Ankara, 1981
- Kropotkin, P. A., *Çağdaş Bilim ve Anarşi*, Çev. Mazlum Beyhan, Öteki Yay., Ankara, 1999
- Marx, Karl- Friedrich Engels, *Komünist Partisi Manifestosu*, Çev. Cenap Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul, 1998

- Marx, Karl - F. Engels, *Alman İdeolojisi*, Çev. Hamdullah Erbil, Melsa Yay., İstanbul, 1990
- Mill, J. S., *Hürriyet*, Çev. Mehmet Osman Dostel, M. E. B. Yay., İstanbul, 1997
- Montesquieu, C. L., *Kanunların Ruhu I*, Çev. Fehmi Baldaş, Toplumsal Dönüşüm Yay., 2. Baskı, İstanbul, 1998
- Macmillian Contemporary Dictionary*, Edit: William D. Halsey, Macmillian Publishing Co., New York,
- Ozankaya, Özer, *Temel Toplum Bilimleri Sözlüğü*, Savaş Yay., 3. Baskı, Ankara, 1984
- Öktem, Niyazi, *Özgürlük Sorunu ve Hukuk*, Sulhi Garan Matb., İstanbul, 1977
- Rousseau, J. J., *Toplum Sözleşmesi*, Çev. Alpagut Erenulu, Emel Matb., Ankara, 1996
- Sarıca, Murat, "Pierre-Joseph Proudhon", *İ. Ü. H. F. M.*, C.30, Sayı:3-4, İstanbul, 1965
- The Encyclopedia of Philosophy*, "Freedom" Md., Vol:3, Edit in chief: Paul Edwards, The Macmillan Company- The Free Press, New York, 1967
- Ural, Şafak, "Hangi Hürriyet", *Felsefe Dünyası*, Sayı: 12, Temmuz 1994
- Voltaire, *Felsefe Sözlüğü II*, Çev. Lütfi Ay, M. E. B. Yay., İstanbul, 1995